

Rembrandt and his Contemporaries

History Paintings from
The Leiden Collection

 BOOKS

INHOUDSOPGAVE

Woord vooraf Annabelle Birnie	4
'Rembrandt heeft de schilderkunst een ziel gegeven' Renée Steenbergen in gesprek met kunstverzamelaar Thomas S. Kaplan	6
The Leiden Collection Christiaan Vogelaar	10
Rembrandt en Nederlandse historiestukken uit The Leiden Collection Arthur K. Wheelock Jr.	15
Catalogus van werken in de tentoonstelling	21
Rembrandts werkplaats in Leiden	22
1. Toegeschreven aan Gerrit Dou <i>Zelfportret (?) voor een schildersezel</i>	24
2. Isaac de Jouderville <i>Portret van Rembrandt in oosterse kleding</i>	26
Pieter Lastman en zijn invloed op de historieschilders van zijn tijd	28
3. Pieter Lastman <i>David overhandigt Uria de brief voor Joab</i>	30
4. Willem de Poorter <i>Salomo en de koningin van Seba</i>	32
5. Pieter Codde <i>De edelmoedigheid van Scipio</i>	36
6. Lambert Jacobsz. <i>Elisa weigert de geschenken van Naäman</i>	40
Rembrandt in Amsterdam	44
7. Rembrandt van Rijn <i>Minerva in haar studeervertrek</i>	46
8. Rembrandt van Rijn <i>Borstportret van een oude man met baard</i>	48
Rembrandts leerlingen in Amsterdam	50
9. Carel Fabritius <i>Hagar en de engel</i>	52
10. Ferdinand Bol <i>De engel verschijnt voor Elia</i>	54
11. Kring van Rembrandt van Rijn <i>De bebloede jas van Jozef wordt aan Jakob getoond</i>	58
12. Atelier van Rembrandt van Rijn (mogelijk Ferdinand Bol) <i>Man in oosterse kleding (mogelijk aartsvader Dan)</i>	62
13. Gerbrand van den Eeckhout <i>Simeon in de tempel</i>	66
Arent de Gelder	68
14. Arent de Gelder <i>Edna zegent Tobias en Sara</i>	70
15. Arent de Gelder <i>Een koning uit het Oude Testament, waarschijnlijk Salomo</i>	74
16. Arent de Gelder <i>Christus op de Olijfberg</i>	76
Caspar Netscher als schilder van historiestukken	78
17. Caspar Netscher <i>Lucretia</i>	80
18. Caspar Netscher <i>De waarzegster</i>	84
19. Caspar Netscher <i>Sara brengt Hagar bij Abraham</i>	88
Frans en Willem van Mieris als schilders van historiestukken	92
20. Frans van Mieris <i>De dood van Lucretia</i>	94
21. Willem van Mieris <i>Diana, godin van de jacht</i>	96
Godefridus Schalcken als historieschilder	100
22. Godefridus Schalcken <i>De parabel van het verloren zilverstuk</i>	102
23. Godefridus Schalcken <i>Diana en haar nimfen op een open plek</i>	104

24. Godefridus Schalcken <i>Geliefden (De Verloren Zoon)</i>	108
25. Godefridus Schalcken <i>De bekering van Maria Magdalena</i>	112
De Joodse heldin Ester	116
26. Jan Adriaensz. van Staveren <i>Ester voor Ahasveros</i>	118
27. Geldorp Gortzius <i>Ester en Ahasveros</i>	122
De Klassieke traditie	126
28. Ferdinand Bol <i>Venus en Amor</i>	128
29. Samuel van Hoogstraten <i>Salmacis en Hermaphroditus</i>	132
30. Carel de Moor <i>Diana slaapt na de jacht</i>	136
31. Pieter de Grebber <i>Het vinden van Mozes</i>	138
32. Jacob Toorenvliet <i>Allegorie op de Schilderkunst</i>	142
Jan Steen als schilder van historiestukken	144
33. Jan Steen <i>Het offer van Iphigenia</i>	146
34. Jan Steen <i>Het feestmaal van Marcus Antonius en Cleopatra</i>	148
35. Jan Steen <i>Lazarus en de rijke vrek, of 'in weelde siet toe'</i>	150
Over de auteurs	155
Verder lezen	157
Colofon	158

WOORD VOORAF

Annabelle Birnie

Directeur Hermitage Amsterdam

Bij bezoeken aan buitenlandse musea zijn Nederlanders behoorlijk trots op de Nederlandse meesterwerken die daar te zien zijn. Dat is zeker het geval bij de beroemde grote Amerikaanse collecties van de National Gallery of Art in Washington, D.C., het Metropolitan Museum of Art in New York en de musea in Los Angeles, Baltimore en Philadelphia, om er maar een paar te noemen. In deze musea zien we met genoeg hoe Nederlandse schilders uit de tijd van de Republiek hun weg hebben gevonden naar de Amerikaanse verzamelingen. Toch claimen Nederlanders, in het bijzonder de kunsthistorici en academici, niet chauvinistisch te zijn.

Er zijn nog steeds belangrijke Amerikaanse collectioneers die met hart en ziel en een bijzonder scherp oog Hollandse meesters verzamelen. En het wordt nog interessanter als een verzamelaar een specifiek kunsthistorische invalshoek kiest die in ons land tot nu toe minder aandacht heeft gekregen. Thomas S. Kaplan, de verzamelaar achter The Leiden Collection, heeft wat de Hermitage Amsterdam betreft een scherp oog en een warm hart voor Hollandse meesters. Al decennialang verzamelt hij topwerken uit de zeventiende-eeuwse Nederlandse schilderkunst. Hij is zeer genereus met zijn bruiklenen en de ontsluiting van The Leiden Collection voor het publiek en voor educatieve doeleinden. Hij stelt zijn collectie

beschikbaar voor wetenschappelijk onderzoek en neemt vaak de leiding in het onderzoek door de werken met eigen collectiebeheerders, zoals Arthur K. Wheelock Jr., te bestuderen. In de tentoonstelling *Rembrandt & tijdgenoten, historiestukken uit The Leiden Collection* worden schilderijen bij elkaar gebracht die de grote rol van fijnschilders en schilders van historiestukken in het zeventiende-eeuwse succesverhaal van de Hollandse schilderkunst aantonen. Met Gerrit Dou als onbetwiste koning van de fijnschilderkunst en Pieter Lastman als historieschilder in de hoofdrol, vraagt de tentoonstelling hernieuwde aandacht en publieke waardering voor de Hollandse schilders in het land van oorsprong.

Al eerder waren prachtige bruiklenen uit The Leiden Collection in Nederlandse musea te zien. Een genereus overzicht zoals wij dat nu presenteren is in Nederland echter niet eerder vertoond. De tentoonstelling *Rembrandt & tijdgenoten, historiestukken uit The Leiden Collection* neemt de bezoeker mee in het verhaal van misschien wel de belangrijkste historieschilderkunst van ons land. Veel van de getoonde werken zijn al lang niet in Nederland geweest. Het stralende middelpunt in de tentoonstelling, Rembrandts meesterwerk *Minerva in haar studeervertrek* uit 1635, is een majestueus en opvallend schilderij van de godin van de wijsheid. De 35 werken, waaronder ook unieke historieschilderijen van belangrijke portret- en genrekunstenaars, zoals Frans van Mieris, Caspar Netscher, Godefridus Schalcken, Jan Steen, Ferdinand Bol, Arent de Gelder en Carel Fabritius, geven een nieuw perspectief op de schilderkunst uit de Lage Landen.

De samenwerking met The Leiden Collection stemt ons zeer dankbaar. Thomas Kaplan, zijn staf, adviseurs en allen die ons hielpen deze tentoonstelling mogelijk te maken zijn we zeer erkentelijk. Deze catalogus is een voorbeeld van de prachtige ambitie om The Leiden Collection toegankelijk te maken. Nederlanders, en zo ook wij, zijn dan misschien niet chauvinistisch, maar wel heel trots op het resultaat.

Rembrandt van Rijn, *Minerva in haar studeervertrek*, 1635 (cat. 7)

‘REMBRANDT HEEFT DE SCHILDERKUNST EEN ZIEL GEGEVEN’

Renée Steenberg in gesprek met kunstverzamelaar Thomas S. Kaplan

De ondernemer Thomas S. Kaplan (1962) begon pas na zijn veertigste te verzamelen. De collectie begon met zijn fascinatie voor Rembrandt en diens artistieke omgeving. Kaplan en zijn echtgenote ontdekten dat er nog veel te koop was uit de zeventiende eeuw, in de eerste jaren verwierven zij gemiddeld een schilderij per week.

Tijdens een Zoom-gesprek via de computer oogt Kaplan ontspannen en blijkt hij een grage verteller over zijn passie.

Gefeliciteerd met uw twintigjarige verzamelaarschap. Is het toeval dat u het in Amsterdam viert?

Thomas Kaplan lacht tevreden. ‘Het is een gelukkige samenloop van omstandigheden dat de collectie haar jubileum beleeft in de stad waar Rembrandt groot werd. De collectie van mijn vrouw en mij is echter genoemd naar de stad waar het allemaal begon voor de meester: Leiden. Anders dan nu wordt gedacht, was dat een bruisend kunstcentrum in die tijd, populair onder kunstenaars.

Hetzelfde geldt voor het soort kunst dat wij voornamelijk verzamelen: fijnschilderkunst en historische en allegorische stukken, bevolkt door goden en helden en Bijbelse taferelen. Nu wordt dat gezien als een niche, een zijpad van de kunstgeschiedenis. In de zeventiende eeuw waren schilders als Gerrit Dou en

Frans van Mieris gewild in heel Europa en werden duur betaald.’

Wilt u met The Leiden Collection de kunstgeschiedenis enigszins corrigeren?

‘Fijnschilders en hun genrestukken raakten uit de mode ten tijde van de opkomst van het impressionisme aan het einde van de negentiende eeuw. En door de komst van de fotografie werden zulke precieze weergaven van de werkelijkheid beschouwd als overbodig.

Maar ook een kunstenaar als Arent de Gelder, een van de vele getalenteerde leerlingen van Rembrandt, wordt te weinig op waarde geschat. In de Hermitage Amsterdam is een bijna surrealistisch, Goya-esk stuk van hem te zien: *Christus op de Olijfgberg*. Dat is echt een ontdekking zoals elke verzamelaar die graag zou doen.’

Waarom staat Rembrandt zo centraal in uw verzameling? Van hem bezit u zeventien werken, waaronder één uit zijn late periode.

‘Hij was de kunstenaar die op mij als kind al een onuitwisbare indruk maakte. Zijn *Aristoteles met de buste van Homerus* zag ik als achtjarige in het Metropolitan Museum in New York. Een schilderij dat diepe ontroering oproept door de melancholiek blik van de oude filosoof. Die verpletterende indruk werd meer dan dertig jaar later de aanzet voor de eerste aankopen. Gaandeweg leidde deze ook tot de focus van de verzameling: de school van Rembrandt en tijdgenoten. Dus zijn er stukken van de hand van zijn leermeester Lastman en van een imponerende reeks talenten die Rembrandt zelf opleidde in zijn atelier: Carel Fabritius, Ferdinand Bol, Gerrit

Thomas S. Kaplan. Foto: courtesy The Leiden Collection

Dou, Govaert Flinck, Samuel van Hoogstraten en Arent de Gelder. Ook de bredere kring om hen heen is vertegenwoordigd: Jan Steen, Gabriel Metsu en Frans van Mieris en diens hele schildersfamilie. Het tableau van die bloeiperiode in de Hollandse schilderkunst waarin Rembrandt een essentiële spil was – dat wil ik zo volledig mogelijk in beeld brengen.’

Uw missie met de collectie is om aan te vullen wat musea nog niet of weinig belichten. Maar Rembrandt is toch allesbehalve een ondergewaardeerd kunstenaar?

‘Door de eeuwen heen is de waardering voor zijn oeuvre heel wisselend geweest. Zijn Leidse tijd wordt door sommigen nog steeds beoordeeld als ‘van mindere kwali-

teit’. Wij hebben uit zijn allegorische *Zintuigen*-serie drie van de vijf panelen kunnen bemachtigen, ze zijn raak en humoristisch. Ook mythologische taferelen zoals *Minerva in haar studeervertrek*, dat de Romeinse godin van de wijsheid verbeeldt, zijn in de moderne tijd uit de mode geraakt. Wij beschouwen dit monumentale stuk als de Mona Lisa van The Leiden Collection.’

Rembrandt is door de eeuwen heen wel zeer gewaardeerd door vakgenoten.

‘Dat is opmerkelijk en het is een van de belangrijke drijfveren voor onze verzameling. Schilders met heel uiteenlopende stijlen roemen hem: Francisco Goya, Eugène Delacroix, Vincent van Gogh, Pablo Picasso, Francis Bacon, Lucian Freud – tot op de dag van vandaag werkt

2. Isaac de Jouderville

Leiden 1612 – Amsterdam 1645

Portret van Rembrandt in oosterse kleding ca. 1631

Olieverf op paneel, 70,8 x 50,5 cm

Signatuur (vals) en gedateerd linksboven:

Rembrandt ft. 1641

Portret van Rembrandt in oosterse kleding is een fascinerende atelierkopie gemaakt door Isaac de Jouderville terwijl hij in de leer was bij Rembrandt. Het schilderij is direct afgeleid van Rembrandts enig bekende zelfportret ten voeten uit. Dit werk, nu in het Petit Palais in Parijs, is gesigneerd en draagt de datum 1631.

De Jouderville maakte zijn versie vermoedelijk in het bijzijn van zijn meester, want het paneel volgt de originele compositie in detail, maar bevat niet de grote langharige poedel op de voorgrond die door Rembrandt later werd toegevoegd. Het werk biedt een unieke inkijk in de vroege lespraktijk van de kunstenaar en toont hoe het maken van kopieën en variaties op zijn schilderijen standaard atelierpraktijk was.

Het portret van De Jouderville toont een extravagant geklede Rembrandt in een zelfverzekerde contrapposto-houding, met één hand leunend op een wandelstok en één rustend op zijn heup. Zijn oriëntaals geïnspireerde kleding bevat een tulband met een *aigrette* (speld met veren), een fluwelen mantel en een korte zijden tuniek met goudbrokaat en gouden franje, vastgeknoopt met een sierlint rond zijn middel. Rembrandt, die gefascineerd was door zulke exotisch ogende accessoires, kocht vaak historische voorwerpen en oude kleding op veilingen en bewaarde deze als rekwisieten in zijn atelier. De meester en zijn tijdgenoten gebruikten ze om de historische, mythologische en Bijbelse figuren in hun historiestukken te portretteren. De Jouderville beeldt Rembrandt hier echter niet af als een bepaald personage uit de Bijbel of de antieke literatuur, maar zinspeelt op zijn meesters reputatie als eminent historieschilder.

3. Pieter Lastman

Amsterdam 1583 – Amsterdam 1633

David overhandigt Uria de brief voor Joab 1619

Olieverf op paneel, 42,8 x 63,3 cm

Gesigneerd en gedateerd rechtsonder: *PLaftman fecit 1619 (PL verweven)*

De erudiete Pieter Lastman, een van de grote vernieuwers van de historieschilderkunst in Amsterdam in de vroege zeventiende eeuw, toont zijn bijzondere gave als verhalenverteller in *David overhandigt Uria de brief voor Joab*. Het schilderij uit 1619 verbeeldt een sleutelmoment in het oudtestamentische verhaal van koning David. Nadat David overspel heeft gepleegd met de vrouw van Uria, terwijl die trouw dient in het leger, krijgt hij te horen dat ze zijn kind verwacht. Hier zien we dé plotwending: de ultieme poging van de koning om zijn schanddaad te verbergen, die uiteindelijk Uria's leven zal kosten. David geeft zijn loyale krijger een brief ter attentie van diens bevelhebber Joab, met de opdracht om Uria in de frontlijn van het slagveld te plaatsen. Het komt neer op een doodvonnis.

Volgens Karel van Manders invloedrijke *Schilder-Boeck* vormden historische stukken het meest gedistingeerde schildergenre. Een goed historisch tafereel richtte zich op het afbeelden van 'harts-tochten, verlangens en zorgen van de mens', volgens Van Mander 'de kern en de ziel van kunst', met de bedoeling de beschouwer tot een moreel goed leven te bewegen. *David overhandigt Uria de brief voor Joab* illustreert deze intentie. Lastman legt vol overtuiging de climax van het verhaal en de tegenstrijdige gevoelens van verraad, schuld en trouw vast. Hiermee moedigt hij de kijker aan om over zijn eigen ethische keuzes na te denken. Zijn expressieve benadering was een voorbeeld voor latere schilders in Amsterdam, in het bijzonder zijn leerling Rembrandt, die in 1625 van Leiden naar Amsterdam reisde om zes maanden bij Lastman te studeren.

10. Ferdinand Bol

Dordrecht 1616 – Amsterdam 1680

De engel verschijnt voor Elia

ca. 1642

Olieverf op doek, 162,6 x 177,8 cm

Ferdinand Bol, geboren in Dordrecht, ging in de leer bij Rembrandt in Amsterdam omstreeks 1635, en bleef er totdat hij in 1642 zelfstandig kunstenaar werd. Kort na het einde van zijn leerlingenschap durfde hij zich aan een werk als *De engel verschijnt voor Elia* te wagen. Het kleurenschema verleent de compositie een sterke eenheid. Bol had zijn fascinatie voor oudtestamentische verhalen overgenomen van Rembrandt. Net als zijn leraar was hij vooral geïnteresseerd in scènes die de spirituele leiding van God benadrukten, vaak in de vorm van een ontmoeting tussen een jonge blondharige engel en een oude bebaarde aartsvader, zoals Rembrandts overtuigende *Offer van Isaäk* (Hermitage, Sint-Petersburg).

Het schilderij van Bol verbeeldt een moment uit het complexe verhaal van koning Ahab en zijn vrouw Jezebel, die de God van de Israëlieten verwerpen en de valse god Baäl vereren. De profeet Elia daagt de priesters van Baäl uit om een offeraltaar op te richten dat kan wedijveren met dat van hemzelf. Als alleen het offer van Elia wordt verteerd door het vuur, verwerpt het volk de valse god Baäl en wendt het zich weer tot de God van de Israëlieten. Daarop bedreigt Jezebel Elia, die de woestijn in vlucht. Stervend van honger en dorst bidt hij om de dood, voordat hij het bewustzijn verliest. Bol verbeeldt het moment van goddelijke tussenkomst daarna, wanneer er een engel verschijnt en de profeet laat aansterken met eten en water.

Wellicht had dit schilderij een joodse opdrachtgever. Uit de inventarissen van joodse burgers in Amsterdam blijkt dat zij een voorkeur hadden voor onderwerpen met Elia, die ze zagen als beschermer van het onderdrukte en vervolgte volk van Israël.

14. Arent de Gelder

Dordrecht 1645 – Dordrecht 1727

Edna zegent Tobias en Sara

1690–1700

Olieverf op doek, 112 x 155 cm

Gesigneerd rechtsboven: A(??)lder f.

Arent de Gelder was een leerling van Rembrandt in de vroege jaren 1660. Dertig jaar later was de blijvende invloed van de meester duidelijk te zien in dit suggestieve schilderij, zowel in de schraaptechniek met paletmes als in de themakeuze. Net als Rembrandt baseerde De Gelder diverse schilderijen op de Apocriefen, in het bijzonder op het verhaal van de blinde Tobit. Hier focust hij op een moment in het leven van Tobits zoon Tobias, die in naam van zijn vader eropuit trok om zijn familielid Raguel en diens vrouw Edna te ontmoeten. Tobias werd op slag verliefd op hun prachtige en intelligente jonge dochter Sara. Helaas was Sara bezeten door een demon, die elk van haar zeven eerdere verloofden had vermoord. Nadat zijn reisgezel, de aartsengel Rafaël, had beloofd de demon te doden, kreeg Tobias toestemming om met haar te trouwen. De Gelder schilderde een vriendelijk glimlachende Edna die haar dochter toevertrouwt aan de jonge Tobias. Raguel, die we en profiel zien, reageert met een vriendelijk gebaar.

De elegante gewaden van Sara en haar moeder passen in de mode van de jaren 1690, terwijl de weelderige garderobes van Raguel en Tobias getuigen van De Gelders kennis van oriëntaalse kleding, die hij verzamelde hij als atelierrekwisieten. De versierde handschoenen van Tobias verwijzen naar hun belangrijke symbolische rol in zeventiende-eeuwse huwelijks-ceremonies. De Gelder baseerde zijn personages waarschijnlijk op levende modellen. Het schilderij is dus een *portrait historié*.

COLOFON

Dit boek verschijnt ter gelegenheid van de tentoonstelling *Rembrandt & tijdgenoten, historiestukken uit The Leiden Collection* in Hermitage Amsterdam, van 4 februari t/m 27 augustus 2023

Uitgave
WBOOKS, Zwolle
info@wbooks.com
www.wbooks.com

Hermitage Amsterdam
info@hermitage.nl
www.hermitage.nl

The Leiden Collection, New York
www.theleidencollection.com

Eindredactie
Birgit Boelens
Arthur K. Wheelock Jr.
Caroline Van Cauwenberge

Tekst
Arthur K. Wheelock Jr.
Christiaan Vogelaar
Caroline Van Cauwenberge
Renée Steenbergen

Vertaling
Nederlands-Engels: Janey Tucker
Engels-Nederlands: Arnoud Bijl

Grafisch ontwerp
Vanessa van Dam

Founder

VRIENDENLOTERIJ
- SINDS 1989 -
WIN MEER, BELEEF MEER

Hoofdpartner

 HEINEKEN

Maatschappelijk partner

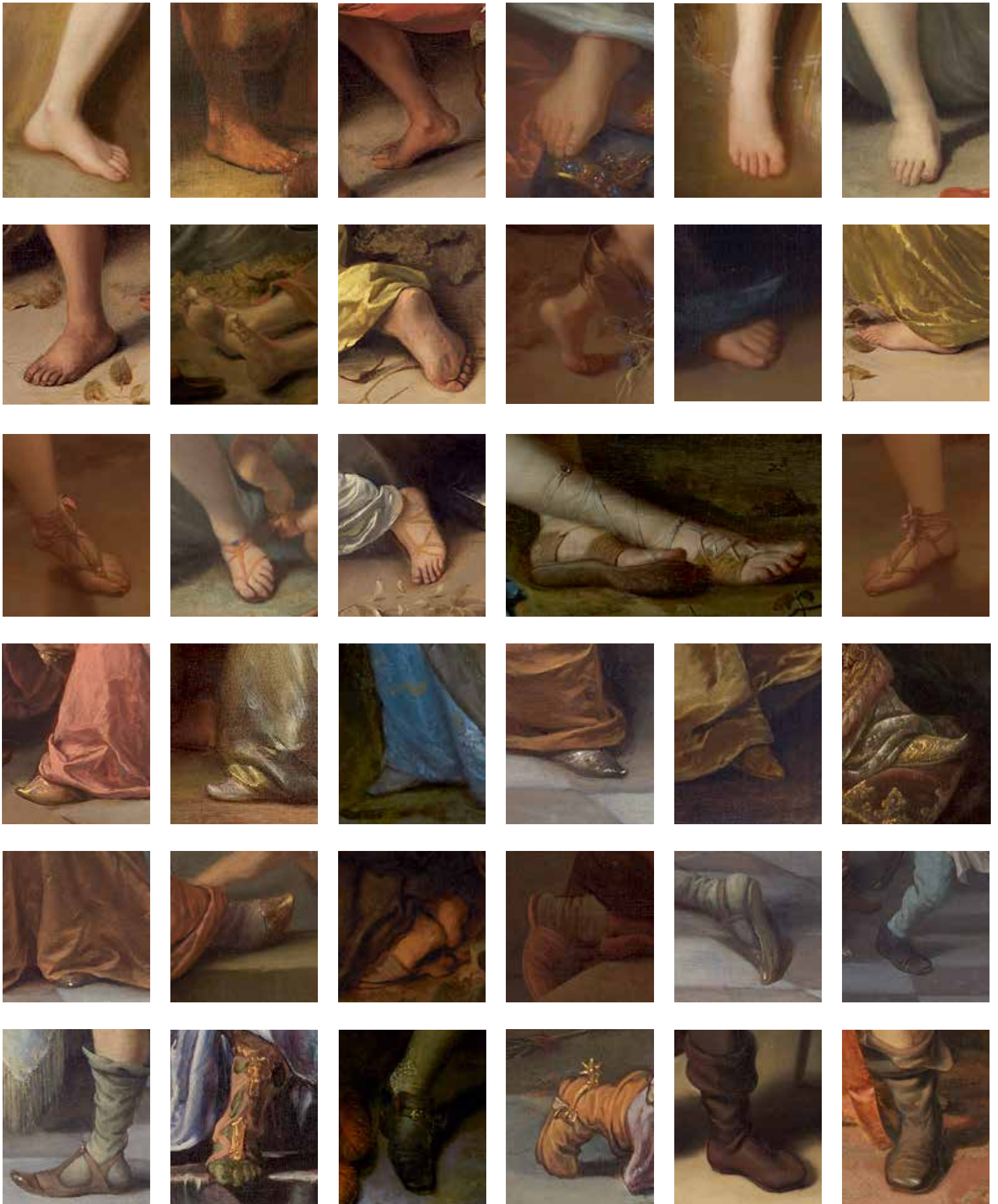
 ABN-AMRO

Mede mogelijk gemaakt door

VSBfonds,
iedereen doet mee

Leden Hermitage Business Club

Inergiek
AVROTROS
Bain & Company
BeljonWesterterp
Bosch Energy and Building Solutions
Deloitte
Kuijpers
Sia Partners
Spencer Stuart
Spirit Hospitality Service
SRC Reizen

Rembrandt en tijdgenoten presenteert 35 historiestukken uit een bijzondere privécollectie uit New York, The Leiden Collection. Het omvat beroemde werken van onder anderen Rembrandt van Rijn (1606–1669), die het principe omarmde dat om een groot meester te zijn men een historieschilder moet zijn. De schilderijen vertellen mythologische, Bijbelse en allegorische verhalen en zijn van uitzonderlijke kwaliteit.

HERMITAGE

THE LEIDEN
COLLECTION

WWW.WBOOKS.COM